

Muzeja sociālās lomas attīstība

Dr. Alfs Hatons

Šī raksta centrālā jautājuma, t.i., daudzos profesionālajos izdevumos postulētā muzeja sociālā loma un bieži vien polarizētās debates par to, paužot atšķirīgus viedokļus, nemaz jau nerunājot par izrietošām menedžmenta dilemmām, konceptuālās saknes patiesībā ir meklējamas antīkajos muzejos.

1936. gadā, pārskatījis, viņa paša vārdiem sakot, "apjomīgo literatūru, kas sarakstīta par muzejiem", Kodringtons (Codrington) secināja:

„Ir ļoti skaidri redzams, ka ideālais muzejs teorētiski ir radīts vairākkārtīgi. Taču tā arī nav izdevies skaidri definēt skaidrojumus, kas slēpjas aiz šī labi domātā ideālisma, un nav ieviesta skaidrība jautājumā, ko ar muzeja palīdzību var un ko nevar izdarīt.” (Codrington, 1936,464)

Jautājums par muzeja sociālo lomu, vismaz profesionālajā literatūrā, ir atspoguļots ļoti plaši un ilgstoši. Taču debates bieži raisās, kad tiek apcerētas menedžmenta aktivitātes, īpaši tās, kas izraisa pārmaiņas.

Literatūrā tiek uzdoti jautājumi arī par muzeju mūsdienu sociālā nozīmība, taču tajā reizēm ir jāsastopas ar formulējumiem, kas ietver vecmodīgas pieejas. Piemēram, „šaurākā” nozīmē muzeja loma ir centrēta uz, ja ne saglabāšanu vai pētniecību atsevišķi, tad uz to sabalansētu mikslī:

„Ir jāuzsver, ka muzejs, visu savu enerģiju novirzīdams nost no tradicionālās cilvēka roku darba un dabas produktu kolekcionētāja un saglabātāja lomas, pats dara sev ļaunu. Kolekcijas ir muzeja sirds, un nekāds publisko programmu skaits nespēs aizstāt to trūkumu. Taču kolekcijas pastāv un tiek saglabātas, lai tās aplūkotu un novērtētu ikviens, kurš to vēlas. Un daļa muzeja enerģijas ir jāveltī tam, lai apmeklētāji muzejā justos labi. Pārāk bieži muzeja personāls domā, ka kolekciju uzraudzības nodrošināšana ir pietiekams muzeja eksistences attaisnojums sabiedrības acīs. Viņu redzeslokam pazūd institūcijas plašākā sociālā loma.” (Dickenson, 1988, 149)

Runājot par muzeja sociālo lomu, rodas daži papildu jautājumi, piemēram, šādi:

- Vai pastāv mērķu vienotība, vienots, kopīgs pakalpojums sabiedrībai, ko piedāvā muzeji?
- Ja tāds ir, vai muzejiem ir sava veida monopols uz to?
- Ja vienota mērķa nav, vai mērķu un lomu daudzveidība pastāv, lai nodrošinātu plurālistiskus pakalpojumus sabiedrībai?
- Vai pastāv kāds „muzejiskuma” mērs, salīdzinājumā ar kuru muzeji var sevi pozicionēt un samērot?
- Vai eksistē absolūti atšķirīgi muzeju tipi, kuru lomas sabiedrībā pilnībā atšķiras?
- Vai ir notikusi mērķa(u) maiņa, iezīmējot muzeja attīstības jeb evolūcijas ceļu?

- Cik elastīgi muzeji atsaucas uz tiem izvirzītajām mainīgajām prasībām – pieņemot, ka tie tiešām atsaucas?
- Kā muzejus salīdzināt ar līdzīgām, radniecīgām un/vai citām publiskā sektora sociālajām institūcijām?

Neapšaubāmi, Apvienotās karalistes muzejiem ir bijušas grūtības savu lomu un tēriņu pamatošanā: šī ir muzeju diskusiju un literatūras regulāra iezīme kopš vismaz 1930. gadiem (piem., Markham, 1938).

Jautājumam par muzeja sociālo lomu – un izvēles veikšanu šai sakarā – ir reālas sekas, kas savukārt rada šādus jautājumus:

- Kā izmērīt muzeja darbības rezultātus?
- Vai šie rādītāji atspoguļo patiesās un/vai šķietamās sociālo ieguldījumu?
- Vai veiktie pasākumi reāli ietekmē – respektīvi, virza uz – specifisku sociālo funkciju pildīšanu, izslēdzot citas lomas?

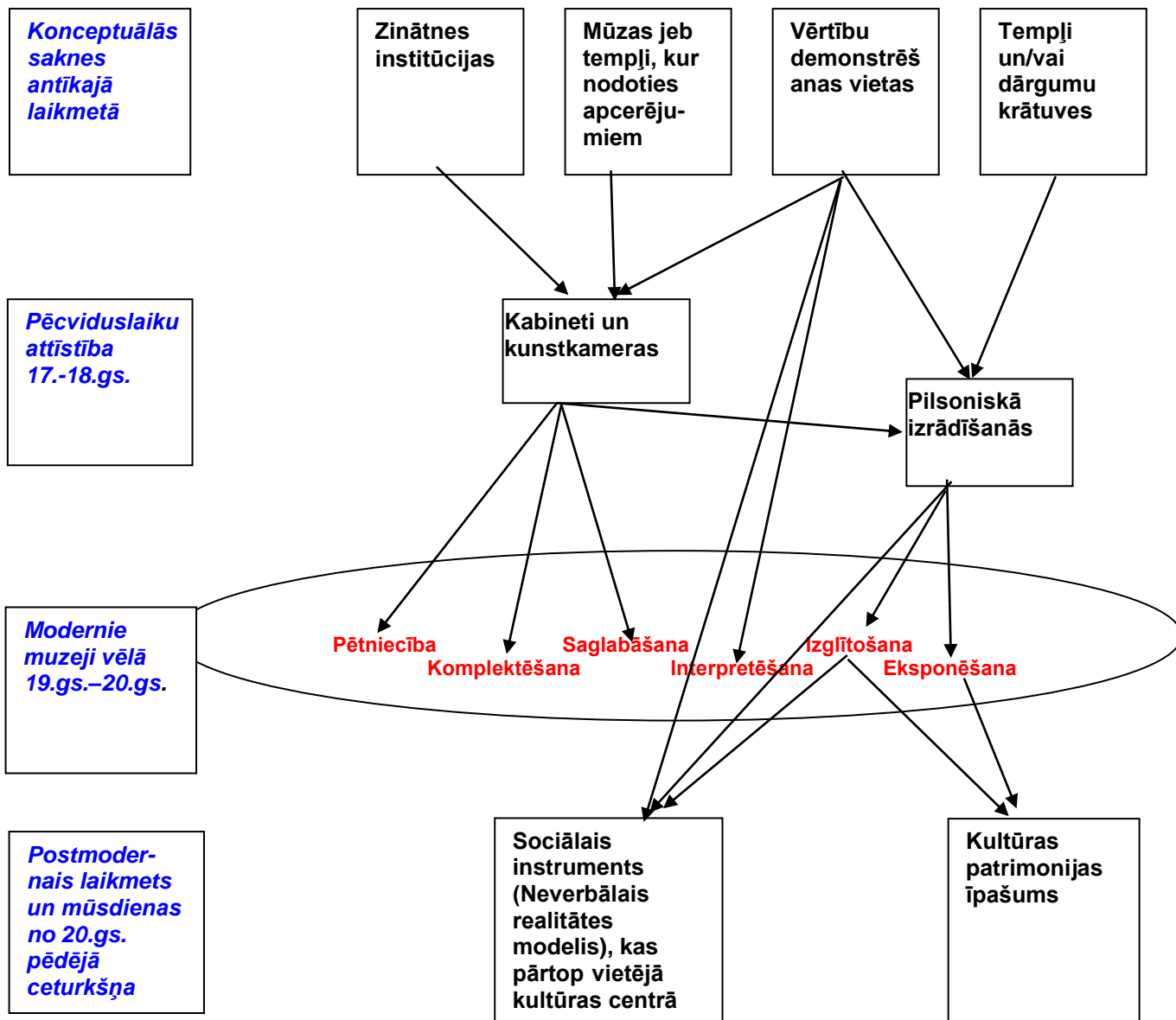
Pieņemot, ka lomu atšķirības tiešām pastāv, rezultātu atspoguļošanai ir nepieciešami atšķirīgi mēri, un tiem ir jābūt radītiem tieši šo atšķirīgo lomu novērtēšanai. Viens vienkāršs rezultatīvo rādītāju komplekts *neietvers* visu. Svarīgi ir noskaidrot:

- Vai jautājumi par muzeja lomu ir valsts, reģionālās vai vietējās pašvaldības atbildība? („Tas, kurš maksā, pasūta mūziku”?)
- Cik lielai ietekmei uz jautājumiem par muzeja lomu ir jābūt muzeju darbiniekiem – ņemot vērā viņu pamatoto ieinteresētību?

Tomēr, neapšaubāmi būdami „moderni” savā formā, muzeji, savas konceptuālās saknes meklējot, atkāpjas pagātnē līdz pat Antīkās Eiropas periodam.

Klasiskajā laikmetā visur darbojās zinātnes institūcijas, un tās bija saistītas ar tempļiem un dārgumu krātuvēm, kuras kaut kādā mērā piedāvāja ieskatu tajā, kas tika uzskatīts par vērtībām – kas bija svarīgs zinātniekiem, priesteriem, turīgajiem iedzīvotājiem u.c. Šīs institūcijas kolekcionēja ne tikai senus manuskriptus, bet arī retumus jeb dīvainības un, savā pasaules redzējumā, objektus, kas izraisīja zinātnisku interesi. Tempļi apkopoja relikvijas un pateicības ziedojumus Dievam. Bagātnieki izrādīja savu turību, kolekcionējot relikvijas, retumus, skulptūras. Jo lielāka tapa kolekcija, jo nozīmīgāks kļuva kolekcionāra statuss sabiedrībā. Šie muzeju sociālie priekšteči savās modernajās izpausmēs ir labi dokumentēti (piem., Lewis, 1984, 7 *et seq.*), un ir pierādījumi, ka mērķtiecīgas kolekcionēšanas fenomens nav raksturīgs tikai Eiropai (piem., Ripley, 1968, 19).

Tādējādi, muzeja konceptuālās saknes ir saskatāmas klasiskās pasaules daudzveidīgajās institūcijās. Muzeja konceptuālo sakņu diapazons – un attīstība laika gaitā – ir attēlota zemāk redzamajā shēmā.

Periodā, kas sekoja viduslaikiem, daudzi šādu aktivitāšu piekritēji atsāka klasiskajam laikmetam raksturīgās muzejiskās darbības jaunās izpausmēs. Klosteri, baznīcas un turīgie iedzīvotāji uzturēja dārgumu glabātavas, retumu un kuriozitāšu kolekcijas līdz reformācijas laikmetam. Tieši tā laika pārtikušo pilsoņu kolekcijas pārauga 16. un 17. gadsimta kabinetos un kunstkamerās.

Šos veidojumus ir viegli sasaistīt ar vēlāko laiku „pilsoniskā lepnuma” izpausmēm: ja kādā namā vai pilsētā bija šāda kolekcija, to statuss paaugstinājās. Tāpēc daudzas viktoriāņu laika pilsētas veidoja savus muzejus, daudzviet balstoties viena kolekcionāra agrāk savāktā kolekcijā. Šādi ir sākušies daudzi ievērojami muzeji, piemēram, Britu muzejs.

Kolberts, piemēram, uztvēra muzejus kā pētniecības institūtu federāciju un ticēja, ka renesanses laika kabinetu, kas bija turīgo pilsoņu kolekcionēšanas rezultāts, bija patiesie moderno muzeju priekšgājēji (1961). Viņš pieņēma, ka muzejam ir tikai

divas pamatfunkcijas: *saglabāšana* un *interpretācija*. Primārā funkcija ir kalpot kā *repozitorijam* (glabātavai), kurā novietoti saglabāšanas vērti objekti. Otrā svarīgākā muzeja funkcija ir *interpretācija*, veidojot ekspozīcijas un veicot pētniecības darbu, turklāt ekspozīcijai ir sekundāra nozīme, jo tā izriet no pētniecības. Šāds uzskats par muzeja lomu 20. gadsimta pirmajā pusē bija visai tipisks – un bieži kaismīgi diskutēts.

„Modernā muzeja” pirmās definīcijas saistībā ar tā funkcijām parādās 20. gadsimtā (piem., Alexander, 1979, 88; Meyer, 1979, 18; Weil, 1983, 31-55):

- *Kolekcija* – kultūras mantojuma institūcija, kas vāc objektus, kurus pēc sabiedrības uzskatiem nepieciešams *saglabāt*, un pasargā tos no sairšanas (dažas priekšmetu kategorijas, piem., arheoloģiskie priekšmeti, joprojām saglabā šo statusu, paredzot saglabāšanu dažādās institucionālās formās visā pasaulē).
- *Pētniecība* – objektu kā „liecību” akadēmiska izvērtēšana.
- *Ekspozīcija* – publiska iepriekšējās funkcijas rezultātā iegūto jauno zināšanu eksponēšanas funkcija (galu galā, reizēm deģenerējoties lakoniskā „kaut kas, ko redzēt”)
- *Interpretācija* – tulkojums no zinātniskās valodas izpratnes valodā, kas saprotama katram apmeklētājam.

Viss iepriekš minētais atsedz, kā muzeji dara to, ko tie dara sabiedrības labā, – nevis *kāpēc* –, un tik tiešām 20.gadsimtā bieži tika polemizēts par muzeju eksistences jēgu vai ietekmi, kas palikusi neskaidra, vārdos neizteikta un/vai kura tiek uzskatīta kā pašsaprotama, bet „laba lieta, kas vērtējama salīdzinājumā ar citām lietām” (Wilding, 1985, 122). Tāpēc mani argumenti, attaisnojot muzeju sociālo nozīmību, nav nekas jauns. Tāpat kā jauni nav ne diskusiju parametri, ne ietekme uz menedžmenta lēmumu pieņemšanu.

Apvienotās karalistes muzeju darbinieku vidū 20.gadsimta otrajā pusē par šiem jautājumiem netika daudz diskutēts, līdz Komisija (skatīt tālāk) izrādīja *organizatorisku* interesi par muzeja darbības rezultātiem vai to *neesamību* (kā toreiz tika definēts).

Tika paplašināta arī muzeju misija, iekļaujot šādus jēdzienus:

- *Kultūras centri* un *Sociālie instrumenti* – muzejs veidojas par multifunkcionālu centru ar attīstītu sociālo apziņu un virzību uz aktualitāšu īstenošanu.
- Tika atzītas arī *dārguma, fetiša un simbola* lomas – tiešas vai netiešas.

Viņšaulē aizgājušais Stīvens Veils, bijušais Smitsona Institūta sekretārs, šim maisījumam pievienoja:

- *Baudījuma, atpūtas vai atspirdzinājuma paraugus*, t.i., oriģinālās mūzu idejas.
- *Izglītību* tās plašākajā izpratnē – visa formālā izglītība, t.i., uzzināt visu, kas jauns vai vienkārši kaut ko iemācīties.
- *Vērtības/nozīmes noteikšanas* lomu. (1983, 32-51)

Ideja par muzeju kā *kolektīvās sociālās vajadzības* izpausmi pēc institūcijas, kas ļauj salīdzināt priekšmetus laikā un telpā un piedāvā kultūras novērtējumu tās

plašākā izpratnē, tika piedāvāta nedaudz agrāk: *muzejs kā „neverbālas realitātes modelis”* (Cameron, 1971, 16). Šis ir muzejs kā *vietējās sabiedrības kolektīvā atmiņa* vai „visu kolektīvā atmiņa” (Gurian, 2006, 2). Tas gan veido un formē šo atmiņu, gan tās ietekmē veidojas pats.

Visi šie priekšstati par sociālo lomu, šķiet, ir vērojami kopš muzeju kā publisku institūciju veidošanās sākumiem 19. gadsimtā. Liekas, tas ir brīdis, kad starp muzejiem ir vērojama sāncensība.

Daži 19. gadsimtā loloja milzīgas cerības attiecībā uz muzeju *sociālo iedarbīgumu*. Pēc Hjūisona (Hewison) (1987, 86) teiktā:

“Industriālo ziemeļu buržuāziskajās pilsētās sāka dibināt muzejus un bibliotēkas kā izklaidi un atspirdzinājumu strādnieku šķirai. Tiem bija jāuzlabo pilsētu morālā un izglītojošā gaisotne un jāmazina tieksme pēc dzeršanas un ārlaulības sakariem.”

Te varētu ironizēt – labi, ka toreiz netika izmantoti muzeju darbības rādītāji, kas atklātu šo ieceru pilnīgu izgāšanos!

Saglabāšanas funkcija ar pilnām tiesībām (e.g. Alexander, 1979, 6-8; Lowenthal, 1985, 75) sacentās ar tūrismu (Horne, 1984, 10), kas pavisam noteikti nav nesens jaunievedums muzejos. Muzejos glabājas „civilizētās sabiedrības gara materiālās liecības” (Horne, 1984, 10). Tomēr Meds (Mead), un viņš nebija vienīgais, nožēloja, ka muzejiem tika ļauts kļūt vienīgi par „vietu, kurp aiziet ...” (1970, 23).

Debašu dihotomizācija¹ par muzeja sociālo lomu ir skaidri un dziļi nostiprinājusies. Raksturīgākais debašu jautājums muzeju diskursā, šī sociālās lomas dihotomizēšanās, patiesībā izauga no modernā muzeja jēdziena: muzeji kalpo vai nu vienam, vai otram mērķim, piem., *izglītībai pretēji izklādei, pētniecībai pretēji interpretācijai*, un daudzām citām dihotomām kombinācijām.

To var arī skatīt kā kvazimorālu dilemmu, vēsturiska perioda, kurā attīstījās „modernais muzejs”, funkciju, iemūžinot būtībā viktoriāņu laika ideālu:

„... viens no gadsimta vidus kardinālajiem principiem ir: publikas izklaide ir jāapvieno ar izglītību. Izprieca kopā ar mācīšanos, lūk, kas masām ir nepieciešams.” (Steege, 230-1)

Citiem vārdiem sakot, muzejam ir *jāizglīto*, lai attaisnotu savu izklaidējošo darbību.

Šī dihotomizācija ir tikusi piedēvēta muzejam sakarā ar intereses palielināšanos par netradicionālām akadēmiskām tēmām, piem., sabiedrības vēsturi. Tas lika dažādot akadēmisko pieeju, kas pati par sevi radīja šķietamu pretrunu muzeja lomas formulējumā:

„Izveidojies profesionālo interešu sajaukums ir radījis divas konkurējošas pieejas artefaktu sasaistīšanā ar izglītību. Šīs pieejas reprezentē ne tik daudz biklu uzskatu sistēmu, cik domu perspektīvas vai tendences, kas

¹ Dalīšanās divās krasi atšķirīgās kategorijās

bieži balstās nepamatotos pieņēmumos par to, kas ir vēsture un kam tā domāta. Šīs idejas atsevišķi muzeju profesionāļi lielākā vai mazākā mērā izmanto, taču profesija kopumā aizvien vairāk sadalās, atbalstot vienu vai otru perspektīvu.” (Ettema, 1983, 62-2.)

Gurians ir lieliski uztvēris šo dilemmu: „... uz priekšmetu orientēts instruktors pretēji uz klientu orientētam iesaistītājam” (2006, 3).

Ettemas viedoklis par divām „skolām” – *formālo* un *analītisko* (Ettema, *ibid.*, 63) zināmā mērā paskaidro joprojām notiekošo muzeja sociālās lomas dihotomizāciju:

- Formālā – uzmanības centrā ir artefakti, tie ir muzeja aktivitāšu mērķis un attaisnojums.
- Analītiskā – priekšmeti ir plašākas nozīmes sistēmas atliekas, kam nepieciešams paskaidrojums. *Mērķis ir nevis priekšmeti, bet vēstījums.*

Viņš arī pamatoti norāda, ka viens ir izrietējis no otra un tam ir arī sekas:

„Lai gan ir pierasts uztvert muzeja filozofiju kā profesionālo interešu tiešu refleksiju, formālā perspektīva patiesībā ir senāka par jebkuru muzeja profesijas iedīgli. Patiesi, tā bija vērtību sistēmas nozīmīga daļa, kas lika veidoties muzejiem kā publiskām institūcijām un tādējādi arī muzeja profesijai.” (*ibid.*, 64).

Kamerons domā (1971, 16), ka minētais, no kabinetiem un kunstkamerām līdz modernajam muzejam, ir agrāk funkcionējušo *individuālo realitātes modeļu institucionalizācijas* jautājums. Privātajām kolekcijām kļūstot par plašākas vai šaurākas sabiedrības īpašumu, radās interešu konflikts attiecībā uz sabiedrības noteiktajām vērtībām.

Šos jautājumus varētu reducēt uz vienkāršu pārbaudi, vai muzejs kalpo sabiedrībai kopumā vai plašākas sabiedrības šaurākai daļai, vai arī Barija vārdiem sakot:

„Muzejs ir jāprezentē nevis kā zināšanu templis, kurā „atslēgu glabātāji” piedāvā izglītību, bet gan kā ideju apmaiņas vieta. Muzejs var piedāvāt indivīdam iespēju atgūt zudušo kultūras ierosmi.” (1986, 143)

Apvienotās Karalistes valstiskā institūcija Audita komisija atzina, ka muzeja sociālajā lomā var būt dažādi akcenti:

- Reģiona vai apvidus kultūras, vēsturiskās, zinātnes vai mākslas dzīves ilustrējošu Kolekciju veidošana un aprūpe.
- Dzīves kvalitātes uzlabošana.
- Atbalsts formālajai izglītībai.
- Tūristu piesaiste un ieguldījums „vietas mārketingā” un jaunu ieguldījumu piesaistīšanā konkrētajai vietai. (1991, 5)

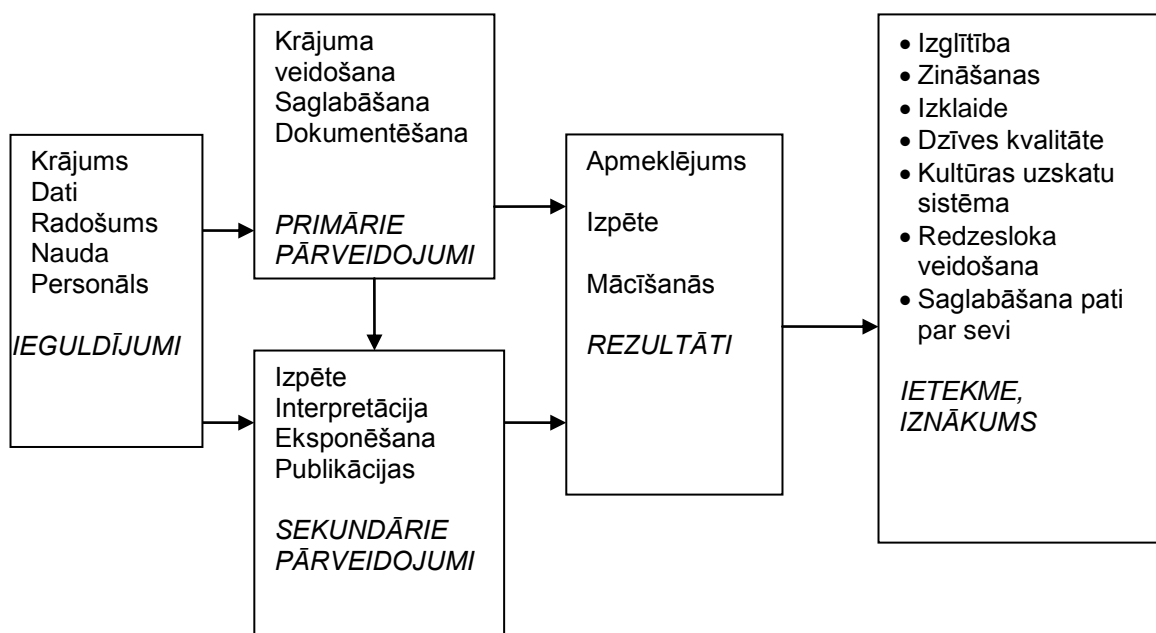
Kamerons turpināja šīs debates: muzeja pilsoniskā un sociālā atbildība un darbības nodrošināšanas metodes pastāvīgi mainās „atbilstoši sociālajām, diskursīvajām un ekonomiskajām prasībām” (2008, 2).

Tomēr šis fenomens joprojām iekļaujas menedžmenta lēmumu pieņemšanā:

- Cik labi, cik daudz, cik ātri, cik efektīvi muzejs reaģē uz šiem dzinuljiem?
- Kāpēc daži muzeji vismaz šķietami aktīvi reaģē uz tiem, bet daži praktiski nemaz?
- Kā sabiedrība, dažādas sabiedrības grupas un ieinteresētās puses grasās izvērtēt muzeja darbības atbilstību lomas formulējumam?
- Vai ir iecerēta muzeju misiju daudzveidība, tā teikt, muzeju specializēšana, jaunu tipoloģiju veidošana (piem., uz vietējo sabiedrību fokusēts muzejs pretēji uz izglītību fokusētam, uz objektu fokusētam, uz debatēm fokusētam muzejam), kas beidzot nomainīs eksistējošo, noturīgo un ne visai noderīgo iedalījumu – nacionālais muzejs pretēji reģionālajam, vietējam muzejam vai vēstures muzejs pretēji arheoloģijas, mākslas, kara u.c. muzejam?

Protams, muzeja sociālā loma(s) veicina svarīgu lēmumu pieņemšanu saistībā ar muzeja misiju, stratēģiju, politiku. Tādējādi, diskusija par muzeja sociālo lomu (lomām) ir ļoti nepieciešama muzeja profesionāļu vidū, īpaši to, kas ieņem vadošos amatus.

Muzeju darbības vērtību ķēdes analīze skaidri parāda, ka lomas – misijas – izvēlei ir jānosaka muzeja stratēģija un politika un ka darbošanās pretējā virzienā cauri vērtību ķēdes modelim var ietekmēt akcentus, relatīvos tēriņus visu muzeja aktivitāšu īstenošanai, kā redzams zemāk redzamajā shēmā.

Šis ir strīdīgs jautājums, jo daudzas no šīm aktivitātēm joprojām tiek uzskatītas kā *vērtība pati par sevi*. Šī ir diskusija par to, kā muzeja sociālā loma likumīgi ietekmē menedžmenta lēmumus un rīcību.

Muzeju konceptuālās saknes no klasiskā laikmeta stiepjas līdz „modernā muzeja” menedžmentam un pat līdz postmodernā muzeja un tā laikmetīgo versiju dzimšanai.

2008.gada 29. februārī.

Atsauces un bibliogrāfija

- Alexander, E P. (1979). *Museums in Motion*, Nashville: American Association for State and Local History.
- Audit Commission. (1991). *The Road to Wigan Pier? Managing Local Authority Museums and Art Galleries*, London: HMSO.
- Cameron, D F. (1971). The museum, a temple or a forum, *Curator*, XIV(1):11-24.
- Cameron, F. (2008). Editor's introduction: Criticality and Contention: museums, contemporary societies, civic roles and responsibilities in the 21st Century, *AMOL: Australian Museums and galleries Online*, http://archive.amol.org.au/omj/volume8/volume8_ed.asp [accessed 22/02/2008].
- Codrington, K De B. (1936). The Making of Museums, *The Nineteenth Century and After 1877-1936*, CXIX(710), April 1936: 464-475.
- Colbert, E.H. (1961). What is a museum? *Curator*, IV(2):138-46.
- De Bary, M-O. (1986). Temporary Exhibitions, 141-147 in C Bellow, ed. *Public View: The ICOM Handbook of Museum Public Relations*, Paris: The International Council of Museums.
- Dickenson, V. (1988). *Management Development for Canadian Museums, Background Paper for Museums Policy Working Group*, Ottawa: Information Services, Communications Canada.
- Ettema, M J. (1987). History museums and the culture of materialism, 62-85 in J Blatti, ed. *Past Meets Present: Essays about Historic Interpretation and Public Audiences*, Washington: Smithsonian Institution Press.
- Gurian, E H. (2006). *Civilizing the Museum, The Collected Essays of Elaine Heumann Gurian*, London: Routledge.
- Hewison, R. (1987). *The heritage industry, Britain in a climate of decline*, London: Methuen.
- Horne, D. (1984). *The Great Museum: The Re-presentation of History*, London: Pluto Press.
- Lewis, G D. (1984). Collections, collectors and museums: a brief world survey, 23-27 in J M A Thompson, et al. eds. *Manual of Curatorship*, London: Butterworths.
- Lowenthal, D. (1985). *The Past Is A Foreign Country*, London: Cambridge University Press.
- Markham, S F. (1938). *The Museums & Art Galleries of the British Isles*, Edinburgh: Carnegie UK Trust and T and A Constable.

Mead, M. (1970). Museums in a media-saturated world, *Museum News*, 49(1) September):23-25.

Meyer, K E. (1979). *The Art Museum: Money, Power, Ethics*, New York: Twentieth Century Foundation.

Ripley, D. (1969). *The Sacred Grove: Essays on Museums*, New York: Simon & Schuster.

Stegman, J. (1987). *Victorian Taste*, London: Century/The National Trust.

Weil, S E. ed. (1983). *Beauty and the Beasts*, Washington: Smithsonian.

Wilding, R. (1985). Financing museums: current and future trends, *Museums Journal*, 85(3):119-124.